

3 Tarımda Çocuk İşçiliğinin Sona Erdirilmesinde Veri ve Bilgi Birikimini Kullanmak

Türkiye’de Çocuk İşgücü Anketleri¹

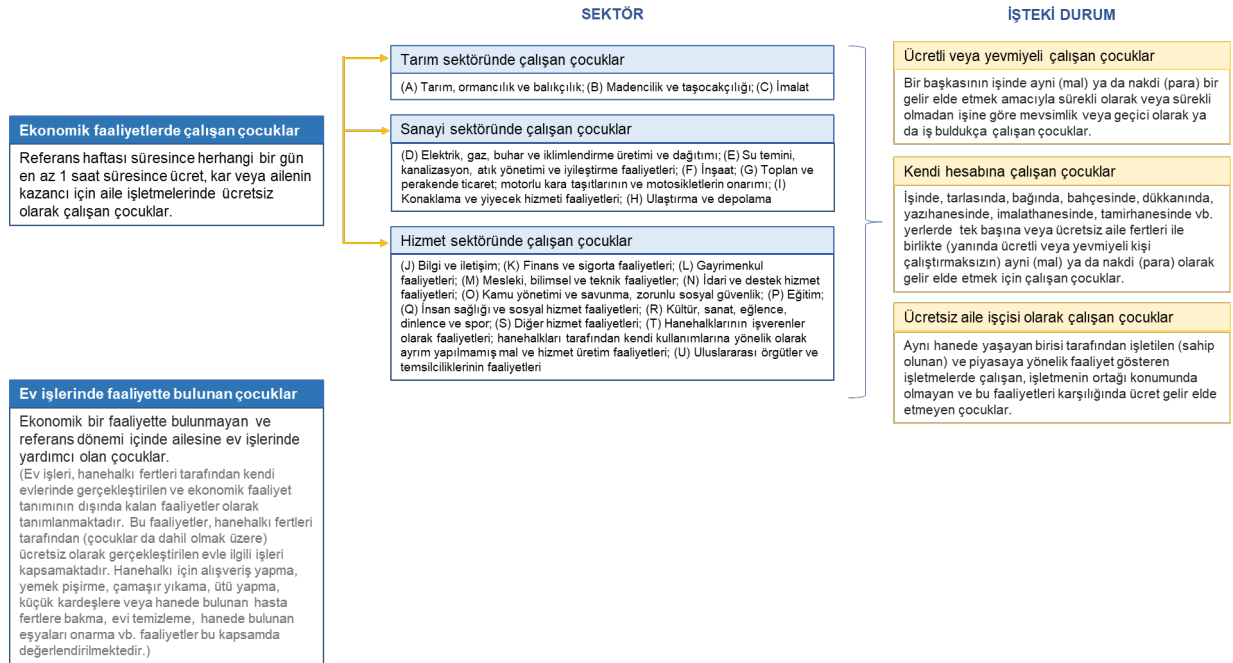
Türkiye’nin 1992 yılında dahil olduğu ILO’nun “Çocuk Emeğinin Sona Erdirilmesi Uluslararası Programı (IPEC) çerçevesinde çocuk istihdamı konusunda istatistiki verilerin çeşitlendirilmesi ve geliştirilmesi için 1994 yılında ILO ile Türkiye İstatistik Kurumu arasında imzalanan proje kapsamında ilk kez çocuk işgücü anketi uygulanmıştır.

Çocuk İşgücü Anketi’nin ikincisi olan Ekim 1999 uygulaması ise “Çocuk İşçiliğinin İzlenmesi ve İstatistiksel Bilgi Programı (SIMPOC)” çerçevesinde gerçekleştirilmiştir.

Bu konuda güncel veriye duyulan ihtiyaç nedeniyle, üçüncü Çocuk İşgücü Anketi, 2006 yılında IPEC çerçevesinde, ILO ile TÜİK arasında imzalanan yeni bir proje kapsamında Hanehalkı İşgücü Anketi ile birlikte Ekim, Kasım ve Aralık aylarında uygulanmıştır.

Dördüncü ve beşinci Çocuk İşgücü Anketleri; 2012 ve 2019 yıllarında TÜİK tarafından önceki uygulamalarda olduğu gibi yine Hanehalkı İşgücü Anketi ile birlikte veri toplamanın referans ayları olan Ekim, Kasım ve Aralık aylarında uygulanmıştır.

Türkiye’de Çocuk İşgücü Anketlerinde Kullanılan Tanımlar²

¹ Bu bölüm TÜİK tarafından 31 Mart 2020 tarihinde yayınlanan “Çocuk İşgücü Anketi Sonuçları, 2019” başlıklı haber bülteninden yararlanılarak hazırlanmıştır: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Cocuk-Isqucu-Anketi-Sonuclari-2019-33807&dil=1>

² Tanımlar TÜİK tarafından 31 Mart 2020 tarihinde yayınlanan “Çocuk İşgücü Anketi Sonuçları, 2019” başlıklı haber bülteninden alınmıştır: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Cocuk-Isqucu-Anketi-Sonuclari-2019-33807&dil=1>

Tarımda Çocuk İşçiliği ile İlgili Aramalarda Kullanılabilecek Anahtar Kelimeler

Çocuk işçiliği / çalışan çocuklar	Q
Tarımda çocuk işçiliği	
Tarımsal üretimde çocuk işçiliği	
Tarım sektöründe çocuk işçiliği	
En kötü biçimlerdeki çocuk işçiliği	
Mevsimlik tarımda çocuk işçiliği	
Mevsimlik gezici tarımda çocuk işçiliği	
Tarımda çocuk işçiliğinin önlenmesi	
Tarım sektöründe çocuk işçiliği ile mücadele	

Mevsimlik Tarım İşçileri Bilgi Sistemi (e-METİP)

Mevsimlik Tarım İşçileri Bilgi Sistemi (e-METİP), mevsimlik tarım işçilerine ve ailelerine kurumlar tarafından sunulacak hizmetlerin etkinliğini arttırmak üzere, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından kurulmuş bir elektronik bilgi sistemidir. Sistem üzerinde hem mevsimlik gezici tarım işçilerine dair bilgileri (örn. geldikleri yer, bulundukları yer, kadın-erkek işçi sayısı, çocuk sayısı) izlemek hem de il düzeyinde bu konuda yürütülecek çalışmalar ile çalışmalara ayrılan bütçeyi yönetmek mümkün olabilmektedir.

Mevsimlik Tarım İşçileri ile İlgili 2024/5 Sayılı Cumhurbaşkanlığı Genelgesi uyarınca, kolluk kuvvetleri (jandarma, polis) il ve ilçelerine gelen mevsimlik tarım işçisi ailelerin bilgilerini e-METİP'e aktarır. Genelge uyarınca ayrıca sağlık hizmeti sunulan mevsimlik tarım işçileri ile e-OKUL'da yer alan mevsimlik tarım işçisi çocuklara ilişkin kayıtların e-METİP'e sürekli ve eksiksiz bir şekilde aktarılması ve buna yönelik olarak da Sağlık ve Milli Eğitim Bakanlıkları'nın gerekli düzenlemeleri gecikmeksizin yapması beklenmektedir. Bu şekilde tespit edilen veya hizmet sunulan tüm mevsimlik gezici tarım işçilerinin verilerinin ilgili kurumlar tarafından e-METİP'e girilmesi ve bu alanda çalışan çocukların tespit ve izlemesinin yapılabilmesi öngörülmektedir.

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı ve ILO işbirliğinde, Avrupa Birliği finansmanı ile, 2020 yılında uygulamaya başlanmış "Mevsimlik Tarımda Çocuk İşçiliğinin Önlenmesi" projesi kapsamında, e-METİP sisteminin geliştirilmesi ve mevcut e-METİP sistemine yeni modüller eklenerek, işten çekilen veya çalışma yaşamına girmesi önlenen çocukların okul devam ve başarılarının takip edilmesi ile mevsimlik tarım işinde çalışan aileler ve çocuklarının mevcut durumuna ve kamu hizmetlerine erişimlerine dair bilgilerin tek bir sistemde toplanmasını sağlayacak bir "Çocuk İşçiliği İzleme ve Takip Sistemi" kurulması hedeflenmektedir.³

Okul Temelli Araştırma Örneği: e-OKUL

Milli Eğitim Bakanlığı tarafından sunulan tüm elektronik hizmetler, 2007 yılında MEBBİS (Milli Eğitim Bakanlığı Bilişim Sistemleri) adıyla kullanıma açılmış olan bir okul yönetim bilgi sistemi altında toplanmıştır. Bu sistem kapsamında yer alan e-OKUL Yönetim Bilgi Sistemi⁴

³ https://www.ilo.org/ankara/news/WCMS_761785/lang--tr/index.htm

⁴ e-OKUL Yönetim Bilgi Sistemine ulaşmak için: <https://e-okul.meb.gov.tr/logineOkul.aspx>

öğrencilerin kayıt, nakil, devamsızlık, ders programı, sınav girişleri vb. tüm işlemlerinin elektronik olarak yapılmasına olanak sağlar. Bu sistem içinde ayrıca, velilerin öğrencilerin okul durumlarının takibi için açılmış olan bir e-OKUL Veli Bilgilendirme Sistemi modülü de bulunmaktadır.

e-OKUL sisteminde öğrenciler ile ilgili kayıt ve takip edilen bilgiler içerisinde öğrencinin okul dışında bir işte çalışıp çalışmadığı da yer almaktadır. Aynı zamanda, öğrencilerin devamsızlık kayıtları tutulurken, sürekli devamsızlık sebeplerinden biri olarak “gezici ve geçici mevsimlik tarım işçiliğinde çalıştırılma” seçilebilmekte ve çocukların çalışmak için hangi tarihte nereye gittiği takip edilebilmektedir.

e-OKUL sistemi, etkin bir şekilde kullanılması halinde, Türkiye’de en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliği türlerinden biri sayılan ve asgari yaş sınırı 18 olarak belirlenmiş olan⁵ bu iş kolunda hangi yaşlarda kaç çocuğun, ne süreyle, nerede çalıştırıldığını izleme olanağı sunmaktadır.

Türkiye’den Mevcut Durum Araştırması Örnekleri

Göçebe Mevsimlik Tarım İşçisi Ergenlerde Yaşam Kalitesi Düzeyi ve Sorun Davranışları Sıklığı Araştırması (Y.Lisans Tezi)

Harran Üniversitesi Halk Sağlığı Anabilim Dalı bünyesinde 2011 yılında hazırlanan bu yüksek lisans tezinde göçebe mevsimlik tarım işçisi ergenlerde yaşam kalitesi düzeyinin belirlenmesi, yaşam kalitesi düzeyinin sorun davranışlar ve sosyo-ekonomik değişkenlerle ilişkisinin ortaya koyulması amaçlanmıştır.⁶

Mevsimlik Tarım İşçilerinin ve Ailelerinin İhtiyaçlarının Belirlenmesi Araştırması

2012 yılında Harran Üniversitesi ve Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu (UNFPA) işbirliğinde, mevsimlik tarım işçilerinin nüfus yapısı, kompozisyonu, göç özellikleri, ihtiyaçları ile üreme sağlığı sorunlarını saptamak üzere, Adıyaman ve Şanlıurfa illerinde, niceliksel ve niteliksel araştırma yöntemlerinin bir arada kullanıldığı bir araştırma yürütülmüş ve raporlandırılmıştır.⁷

Mevsimlik Tarım İşçiliği Yaşama ve Çalışma Koşulları Araştırması

Hayata Destek Derneği tarafından 2014 yılında Türkiye’de tarımda mevsimlik gezici ve geçici işçilik ve çocuk emeği üzerine geniş çaplı bir araştırma yürütülmüştür. Araştırma kapsamında mevsimlik tarım işçiliği ile geçimlerini sağlayan dört aile bir yıllık göç yolları boyunca çalışmaya gittikleri duraklarda izlenmişler, her durakta hem derinlemesine görüşmeler, hem de hane halkı anketleri yapılmış, nitel ve nicel veri toplanmıştır. Araştırma sonunda, ailelerin sosyo-ekonomik yapıları, çalışma ve yaşam koşulları, yoksullukları ve yoksunlukları ile yaşam ve çalışma koşullarının çocukların iyi olma hali üzerindeki etkisini inceleyen bir rapor yayınlanmıştır.⁸

⁵ Türkiye’de 2001 yılında yürürlüğe giren ILO 182 No’lu En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Acil Eylem Sözleşmesi uyarınca, “tarımda aile işleri dışında, ücret karşılığı gezici ve geçici tarım işlerinde çocuk işçiliği”, Türkiye’deki çocuk işçiliğinin en kötü biçimlerinden biri olarak belirlenmiş ve bu alanda asgari çalışma yaşı 18 olarak kabul edilmiştir.

⁶ Yüksek lisans tezinin tam metnine Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi web sitesinden ulaşmak mümkündür:

<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>

⁷ Araştırma raporuna proje web sitesinden ulaşılabilir: <https://kutuphane.tarimorman.gov.tr/vufind/Record/17558>

⁸ Araştırma raporuna Hayata Destek Derneği’nin web sitesinden ulaşılabilir: <https://www.hayatadestek.org/wp-content/uploads/2021/09/mevsimlik-gezici-tarim-i-CC%87sciligi-2014-arastirma-raporu.pdf>

Adana'da Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin Çocuklarının Yaşam Koşulları Araştırması

İstanbul Bilgi Üniversitesi Göç Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi tarafından 2016 yılında Adana'da mevsimlik gezici tarım işçilerinin çocuklarının ihtiyaçlarının tespit edilmesi amacıyla bir saha araştırması yürütülmüştür. Araştırmada bölgede yaşayanlarla anket çalışması, annelerle derinlemesine görüşmeler ve odak grupları ile çocuklarla odak gruplar düzenlenmiştir. Ayrıca, bölgedeki muhtarlar, tarım aracıları, imamlar, esnaf ve okul yetkilileriyle de görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonunda hane yapıları, çalışma koşulları, maddi durum, barınma koşulları, sağlık ve sosyal güvence durumları ile çocukların çalışma ve eğitim durumunu içeren bir sonuç raporu hazırlanmıştır.⁹

Mevsimlik Tarımsal Üretimde Çocuk İşçiliği Mevcut Durum Araştırması

UNICEF Türkiye Ofisi ve Kalkınma Atölyesi Kooperatifi iş birliğinde 2017-2020 yılları arasında uygulanmış olan ve çocuk işçiliği ile mücadelede ilgili tüm aktörlerin harekete geçirilmesi ve kanıta dayalı politikaların ve uygulamaların güçlendirilmesini amaçlayan “Çocuk İşçiliği ile Mücadele Programı” kapsamında, tarımsal üretimin ve dolayısıyla mevsimlik gezici tarım işçiliğinin yoğun olduğu Adana, Ankara, Bursa, Eskişehir, Konya ve Manisa illerinde mevsimlik gezici tarım işçiliği yapan haneler ve onların çalışan veya çalışmayan çocuklarına yönelik mevcut durum araştırmaları yürütülmüş; her il için,

- Mevsimlik Gezici Tarım İşçiliği Tarihsel Süreci Şeması
- Mevsimlik Tarımsal Üretimde Çocuk İşçiliği ile İlgili Aktörler Arası İlişki Ağı
- Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin Çadır Yerleşim Yerleri Mevcut Durum Haritası ve Mevcut Durum Raporu
- Mevsimlik Tarımsal Üretimde Çocuk İşçiliği ile Mücadele Uygulama Programı

hazırlanmıştır.¹⁰

Türkiye’de Mevsimlik Tarım İşçilerinin Çocuklarının Eğitim Sorunu (Y.Lisans Tezi)

Üsküdar Üniversitesi Sosyal Hizmet Anabilim dalı bünyesinde 2020 yılında hazırlanan bu yüksek lisans tezinde Şanlıurfa ilinde yaşayan ve mevsimlik tarım işçisi olarak çalışan ailelerin çocuklarının eğitim sorunlarının belirlenmesi amaçlanmış, belirlenen sorunlar ailelerin eğitime ilişkin görüşleri, barınma şartlarından kaynaklı sorunlar, eğitim durumunu destekleme ile ilgili sorunlar, çalışma şartlarından kaynaklı sorunlar başlıkları altında sınıflandırılmıştır.¹¹

Hızlı Değerlendirme Örneği

Korona Virüs Salgınının Mevsimlik Gezici Tarım İşçileri ve Onların Çocukları ile Bitkisel Üretime Olası Etkisine Dair Hızlı Değerlendirme

ILO desteği ile Kalkınma Atölyesi tarafından Mart-Nisan 2020 arasında yürütülen bu araştırmanın temel amacı küresel düzeyde hissedilen Covid-19 salgını çerçevesinde toplumsal yapı içerisinde en kırılgan ve görünmez gruplardan biri olan mevsimlik gezici tarım işçileri ve çocuklarının mevcut salgın karşısında kaldıkları/kalabilecekleri riskleri ortaya koymak ve bu riskleri en aza indirilebilmesi açısından çeşitli politika önerileri geliştirmesine katkı sağlamaktır. Ayrıca bu amaç kapsamında salgına karşı alınan tedbirler nedeniyle yaşanabilecek iş/işgücü kayıplarının tarımsal üretime ve gündelik yaşama olabilecek etkileri de değerlendirilmiştir.¹²

⁹ Araştırma raporuna İstanbul Bilgi Üniversitesi Göç Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi’nin web sitesinden ulaşılabilir: <https://goc.bilgi.edu.tr/media/uploads/2019/12/20/ozet-rapor-adanada-mevsimlik-gezici-tarim-iscilerinin-cocuklari.pdf>

¹⁰ Araştırma raporlarının ve çıktılarının tamamına Kalkınma Atölyesi web sitesinden ulaşılabilir: www.ka.org.tr/publications

¹¹ Yüksek lisans tezinin tam metnine Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi web sitesinden ulaşmak mümkündür: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>

¹² Araştırma raporuna ILO web sitesinden ulaşılabilir: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---ilo-ankara/documents/publication/wcms_743368.pdf

Tehlikeli İşler Araştırması Örneği

Tarım Sektöründe En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliği Mevcut Durum Araştırması

ILO desteği ile 2002 yılında yürütülen bu araştırma ile mevsimlik tarımda çocuk işçiliğinin niteliği, koşulları ve çocukların sağlık, eğitim ve gelişimi üzerindeki etkileri konusunda bilgi edinilmesi hedeflenmiştir. Araştırmada Adana ilinde pamuk hasadında çalışan çocuklar, aileleri, tarım aracıları, işverenler ve ilgili kurum temsilcileri ile görüşmeler gerçekleştirilmiş, nitel ve nicel yöntemler kullanılarak veri toplanmıştır.

Araştırma sonunda çalışan çocukların demografik özellikleri, eğitim durumları, çalışma koşulları, ücret koşulları, karşılaştıkları riskler, sağlık durumları, hakları ve gelecekleri konusundaki fikirleri, karşılaştıkları sorunlar ve çözüm önerileri ile çocukların aileleri, tarım aracıları ve işverenlerin çocukların çalıştırılmasına dair algılarını da içeren bir araştırma raporu hazırlanmıştır.¹³

Tarımsal Üretimde Çalışan Çocukların Karşılaştıkları Sağlık Riskleri Araştırması

Hollanda Büyükelçiliği'nin finansal desteği ile Kalkınma Atölyesi tarafından 2017-2018 yılları arasında yürütülmüş olan "Mevsimlik Tarımsal Üretimde Çocuk İşçiliğinin Önlenmesi Projesi" kapsamında Türkiye'de en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliği türlerinden biri sayılan mevsimlik gezici tarım işçiliğinde çalışan çocukların¹⁴ yaşam ve çalışma ortamında karşılaştıkları risklere dair bir araştırma yürütülmüştür.

Narenciye, pamuk ve fındık hasadında çalışan çocukların yaşam ve çalışma ortamında karşılaştıkları risklere odaklanan araştırmanın hazırlık aşamasında mevsimlik gezici tarım işçiliği, mesleki hastalıklar, çocuk işçiliği ve çocuğun gelişimsel süreci üzerine kapsamlı bir literatür taraması gerçekleştirilmiştir. Bu ön çalışma üzerinden çıkarılan riskler ve hastalıklar, gelişimsel pediatri, meslek hastalıkları, halk sağlığı, göğüs hastalıkları, aile hekimliği, acil tıp gibi farklı tıp bilim dallarından uzmanlar ile görüşülmüş ve değerlendirilmiştir. Literatür taramaları ve değerlendirmesini takiben, çocukların yaşam ve çalışma ortamında karşılaştıkları risklerin ürüne özel olarak incelenebilmesi amacıyla alan çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Alan çalışmaları sırasında, mevsimlik gezici tarım işçisi olarak çalışan kişiler, alandaki çocuklar ve bölgeyi, yapılan işi ve/veya çocuk işçileri iyi tanıyan kaynak kurum ve kişiler ile daha önceden hazırlanmış yarı yapılandırılmış görüşme yönergeleri doğrultusunda yüz yüze görüşmeler yapılmıştır.

Araştırma sonunda çalışma ortamındaki risklere dair toplanan veriler benzer sağlık riskleri altında, hastalıkların morbiditesi (hastalığın kişinin yaşam kalitesini ne kadar etkilediği) de göz önüne alınarak, gruplanmış; birçok risk faktörü arasında ortak veya benzer sebeplerle ortaya çıkan gruplar (kas-iskelet sistemi hastalıkları, cilt hastalıkları ve zehirlenmeler, mesleki hastalıklar ve iş kazaları) ayrı olarak ele alınmış ve raporlandırılmıştır. Çalışma ortamındaki sağlık risklerinin incelenmesinin ardından, çocukların yaşam ortamlarında karşılaştıkları riskler (yolculuk sürecinden kaynaklanan riskler, ayrımcılık, şiddet, sağlık hizmetlerine erişimde karşılaşılan riskler, kadın ve kız çocuklarına özel durumlar, göçmen işçiler ve çocukların maruz kaldıkları riskler ve tarımsal üretimde kullanılan tarımsal ilaçlardan kaynaklanan riskler) ayrı bölümler halinde ele alınmıştır.¹⁵

¹³ Araştırma raporuna ILO web sitesinden ulaşılabilir: https://www.ilo.org/sites/default/files/2025-05/2003_turkey_bls.pdf

¹⁴ Türkiye'de 2001 yılında yürürlüğe giren ILO 182 No'lu En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Acil Eylem Sözleşmesi uyarınca, "tarımda aile işleri dışında, ücret karşılığı gezici ve geçici tarım işlerinde çocuk işçiliği", Türkiye'deki çocuk işçiliğinin en kötü biçimlerinden biri olarak belirlenmiş ve bu alanda asgari çalışma yaşı 18 olarak kabul edilmiştir.

¹⁵ Araştırma raporuna Kalkınma Atölyesi web sitesinden ulaşılabilir: <https://www.ka.org.tr/api/files/pdfs/0f9de79c-7bcc-403b-bb29-3c22106d93f4.pdf>